

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СУТНОСТІ ТА ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

УДК 347.948.2

І. І. Когутич

*доктор юридичних наук, професор, Львівський
національний університет імені Івана Франка*

У статті викладені міркування стосовно визначення поняття «спеціальні знання», прогалин, інших проблем законодавчого врегулювання використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, допустимості проведення у цьому провадженні правової експертизи, а також застосування інших нетрадиційних форм.

Ключові слова: спеціальні знання, форми використання спеціальних знань, кримінальне провадження, правова експертиза.

THE SEPARATE ISSUES OF NATURE AND
THE FORMS OF SPECIAL KNOWLEDGE IN
CRIMINAL PROCEEDINGS APPLICATION

Kohutych I. I.

Received: 16 Apr 2015.

Як відомо, новий Кримінальний процесуальний кодекс України не містить норми, яка визначає, що таке «спеціальні знання», якими має володіти спеціаліст. Відсутність визначення терміна «спеціальні знання» призводить до неоднозначного трактування цього поняття і в науковому, і в правозастосовному аспектах. Безспірним, як видається, є той факт, що правильне розуміння цього поняття слугує важливою умовою їх використання в різних процесуальних формах учасниками всіх видів національних судочинств, передусім, кримінального. Так чи інакше, спеціальні знання є елементом, що визначає процесуальний правовий статус відповідних учасників кримінальної процесуальної діяльності, на основі якого формуються їх права, обов'язки; система гарантій; умови та порядки їх діяльності. Як наслідок, дослідна робота з цього питання триває.

Визначенню сутності терміна «спеціальні знання» через розкриття його змісту присвячено низку наукових праць, в тому числі дисертаційних досліджень [15; 10; 14].

Серед сучасних науковців достатньо ґрунтовно досліджував це питання В. В. Коваленко, який вважає, що спеціальні знання – це наукові й практичні знання та навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської

діяльності (за винятком знань в галузі процесуального і матеріального права), використовуються (застосовуються) під час розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних справ з метою сприяння слідству чи суду в збиранні та дослідженні доказів [6, 44–46].

Разом з тим у літературі критикують і це визначення, вбачаючи за недоцільне розмежувати спеціальні знання на наукові та практичні. Практичні й наукові знання взаємозалежні та взаємозумовлені. З одного боку, практичні знання складають емпіричну базу для застосування наукових знань, з іншого – деякі практичні знання у результаті наукових досліджень одержують наукове обґрунтування і включаються в наукові знання, причому деякі спеціальні знання можуть бути отримані не в ході наукової діяльності, а як результат акумулювання багатовікового досвіду практичної діяльності (наприклад, особливості технологічних процесів, окремих видів робіт або знання у галузі образотворчого мистецтва, нетрадиційної медицини тощо). Більше того, суд в своїй діяльності, застосовує спеціальні знання експерта, спеціаліста не заради наукового інтересу, а для суто практичних цілей і завдань будь-якого виду судочинства [1, 73–74].

Спеціальні знання не є звичайним набором відомостей, а є динамічним утворенням, яке постійно розвивається, якісно та кількісно збільшується, оскільки, як відомо, досвід має властивість накопичуватись. Саме тому переважна більшість науковців стверджують, що спеціальні знання – це системно-структурна характеристика теоретичних знань та практичних навичок, вмінь в галузі певної науки, техніки, мистецтва і ремесла, придбаних шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, які не є загальнодоступними і загальновідомими та застосовані в порядку, встановленому законом (конституційним, кримінально-процесуальним,

цивільним процесуальним, адміністративним процесуальним, господарським процесуальним, митним, податковим та іншими).

Проектом Закону України «Про доповнення ч. 1 ст. 3 КПК України (щодо визначення поняття спеціальні знання)» [16] пропонується визначити, що спеціальні знання – це система незагальновідомих, незагальнодоступних, науково обґрунтованих і практично апробованих знань, теоретичного і прикладного характеру, в галузі науки, техніки, мистецтва, отриманих унаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальному провадженні у випадках і в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України.

Як вказано в пояснювальній записці до законопроекту, його метою є законодавче визначення поняття спеціальні знання, яке використовується у процесі досудового розслідування і судового розгляду. Обґрунтуванням такої необхідності слугує теза про неоднозначне тлумачення поняття «спеціальні знання» суб'єктами досудового розслідування в розумінні ч. 1 ст. 71 КПК України.

Однак необхідно зауважити, що поняття «спеціальні знання» також вживається і в інших статтях КПК України, а саме в ч. 1 ст. 69, ч. 2 і 4 ст. 101, а також в інших нормативно-правових актах, зокрема, в Цивільному процесуальному кодексі України (п. 2 ч. 2 ст. 22, ч. 1 ст. 53, ч. 1 ст. 54), в Кодексі адміністративного судочинства України (п. 3 ч. 2 ст. 29, ч. 1 ст. 66, ч. 1 ст. 67, ч. 1 ст. 81), в Законі України «Про судову експертизу» (ч. 1 ст. 1, ч. 2 ст. 16) тощо.

Проаналізувавши зазначені положення, можна зробити висновок, що спеціальними знаннями повинен володіти експерт з метою надання висновків та спеціаліст з метою надання усних консультацій та письмових роз'яснень у справі.

Враховуючи викладене, у літературі цілком виправдано вважають, що поняття «спеціальні знання» має бути уніфікованим для всіх процесуальних кодексів та не потребувати різного розуміння для кожного виду процесу [4].

Крім того, запропоноване законопроектом визначення є недосконалим, оскільки в ньому вжито слова «не загальнодоступні» та «не загальновідомі», які суперечать основним принципам інформаційних відносин стосовно відкритості та доступності інформації (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про інформацію»).

Разом з тим, прийняття вказаного законопроекту в запропонованій редакції призвело б до неможливості призначення експертиз у кримінальному провадженні, оскільки наявність схожого визначення спеціальних знань ставитиме під сумнів компетентність експерта з точки зору їх наявності. Саме тому, цей законопроект не може бути підтриманим та підлягає відхиленню.

Нам видається, що найповніше розкриває сутність спеціальних знань наступне визначення: спеціальні знання – це така сукупність професійних знань, навичок та вмінь, яка отримана в результаті спеціальної освіти та/або досвіду роботи, відповідає сучасному розвитку певної галузі правозастосування, науки, техніки, мистецтва або ремесла, є достатньою для проведення відповідними суб'єктами компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять слідство чи суд в конкретному провадженні (справі).

Однозначного вирішення питання про форми використання спеціальних знань у

процесі розслідування злочинів чи інших видах судочинного провадження у літературі ми не знаходимо. Разом з тим, солідарні з авторами, які допускають використання спеціальних знань, зокрема, у практиці розслідування, як у процесуальних, так і в непроцесуальних формах. Основними процесуальними формами застосування спеціальних знань і технічних засобів вважають: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду під час виконання своїх процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінки доказів; 2) участь спеціалістів у провадженні слідчих (розшукових) дій; 3) призначення і провадження судових експертиз. Так чи інакше, форма реалізації спеціальних знань залежить насамперед від суб'єкта, виду діяльності та мети їх застосування. Серед непроцесуальних – виправдано розглядати консультативну та довідкову діяльність суб'єктів спеціальних знань (усну чи у вигляді довідок); проведення ревізійних чи аудиторських дій; участь суб'єктів спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами (в усній чи письмовій формі); результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) тощо.

Що ж стосується безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій, то тут спеціальні знання можуть використовуватися лише в процесуальних формах, оскільки порядок і умови їх реалізації регламентовано нормами КПК. А отже, тут не може бути непроцесуальних форм застосування спеціальних знань.

Крім цього, форми використання спеціальних знань у ході проведення слідчих (розшукових) дій можна поділяти на основні та допоміжні, традиційні та нетрадиційні.

А зараз декілька тез про непроцесуальні форми використання у кримінальному

провадженні спеціальних знань. Як відомо, вони перебувають за межами кримінального процесуального регулювання, а отже, породжують чималі труднощі в їх реалізації. Зрозуміло, мова не йде про залучення до кримінального провадження тих спеціалістів, які зобов'язані надавати певні види непроцесуальної допомоги слідчому внаслідок приписів відомчих нормативних актів (наприклад, на співробітників експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ покладено обов'язок проводити на місці події попередні дослідження виявлених речових доказів з використанням криміналістичних засобів і методів і брати участь у конструюванні та перевірці версій, надаючи цим самим слідчому допомогу у проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії).

Поговоримо про консультативну допомогу. Питання про надання правового статусу консультативній формі роботи фахівця в кримінальному процесі вже не раз обговорювався в літературі. З урахуванням нинішнього стану кримінального процесуального регулювання пропонувалися два варіанти рішення.

Перший – з використанням тих, що надаються діючим КПК України можливостей, тобто отримання консультацій в ході слідчих (розшукових) і судових дій, для проведення яких слідчий (суд) залучає фахівця в порядку ч. 1 ст. 71 та ст. 360 КПК. Очевидно, що в такій формі консультативна допомога спеціаліста можлива лише у разі, коли потреба в консультації з питань, що носять спеціальний характер, виникає у слідчого (як і в суду) в ході проведення відповідної слідчої дії, в якій бере участь фахівець. На досудовому розслідуванні спеціаліст запрошується для сприяння своєю консультацією слідчому у виявленні, фіксації та вилученні відповідних доказів. Однак це виправдано за умови, що спеціаліст, який бере участь у

відповідній слідчій (розшуковій) дії, здатний унаслідок своєї кваліфікації відповідати на всі ситуативно виникаючі у слідчого спеціальні запитання.

Другий варіант вирішення цієї проблеми пропонувався з урахуванням значною мірою зарубіжного досвіду, зокрема, Німеччини, кримінальне процесуальне законодавство якої передбачало таку самостійну слідчу дію, як допит спеціаліста (дослівно – обізнаних осіб) (§ 85 КПК ФРН). Цей варіант, як відомо, вже реалізовано у вітчизняному КПК, зокрема можливістю проведення допиту судового експерта і слідчим під час досудового розслідування (п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК України), а також судом під час судового провадження (ст. 356 КПК). Що ж до спеціаліста, то за чинним КПК України на стадії досудового розслідування від нього можна відібрати лише пояснення (спеціаліст зобов'язаний виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила та давати пояснення з поставлених запитань), а в суді, аналогічно експерту, його можна допитати (спеціалісту під час судового розгляду можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Головуючий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів).

Однак навіть за такого законодавчого урегулювання, проблема використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як видається, залишається до кінця не вирішеною. Все ж є певні прогалини. Погодьмось, жодну статтю нині чинного КПК, що регламентує використання спеціальних знань, не можна повною мірою реалізувати в процесі пошуків речових доказів водолазами

у водоймах, чи, скажімо, альпіністами у високогір'ї. Тобто у місцевостях, де неможливо організувати проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій з дотриманням загальних процесуальних правил (застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної дії або ж забезпечити участь не менше двох незаінтересованих осіб (понятих). Тут доводиться керуватися відповідними положеннями кримінального процесуального закону, що регулюють процес збирання доказів, згідно з якими «...сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснюють збирання доказів шляхом витребування та отримання від службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей...» (ч. 3 ст. 93 КПК). Між тим це правило не зовсім придатне для описаних випадків хоча б тому, що тут не йдеться про спеціалістів, як учасників кримінального провадження. Мова йде про будь-яких фізичних та службових осіб, що за власною ініціативою надають докази, які в них є. За відсутності ж законних підстав вимагати виконання дорученої роботи слідчому залишається лише розраховувати на особисті контакти, громадську свідомість, готовність фахівців працювати на громадських засадах тощо. Саме тому В. Г. Гончаренко зазначав, що «... не треба заперечувати можливість діяльності співробітників судово-експертних установ та інших осіб, які діють як фахівці поза слідчими діями, а натомість необхідно закріпити таку можливість у кримінально-процесуальному кодексі та відповідних інструкціях про порядок призначення і проведення експертиз» [3, 35].

Отже, сучасні уявлення про **традиційні** процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів, які визнані наукою і практикою, за всієї їх різноманітності

можуть бути систематизовані. Ці форми зазвичай пов'язують із участю спеціалістів у слідчих (розшукових) діях (ст. 71 КПК України) – у певних випадках ця участь є обов'язковою (огляд трупа – ч. 1 ст. 238 КПК України, освідування особи – ч. 2 ст. 241 КПК України, допит неповнолітніх і малолітніх – ст. 226 КПК України); проведенням судових експертиз (ст. ст. 242–244 КПК України); проведенням ревізій і документальних перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України); використанням спеціалістів у збиранні та дослідженні за рамками слідчих (розшукових) дій слідів і інших об'єктів, що в перспективі можуть мати доказове значення; консультаційною допомогою спеціалістів; використанням слідчим власних спеціальних знань.

Часто в цьому переліку як самостійну форму використання спеціальних знань називають дослідження (обстеження), пов'язані зі службовою діяльністю різноманітних відомчих або міжвідомчих комісій і інших груп спеціалістів, що постійно функціонують або спеціально створюються у зв'язку з подіями, які призвели до тяжких наслідків, наприклад загибеллю на виробництві людей, пов'язаною з порушеннями правил охорони праці, авіа- і залізничними катастрофами тощо [2, 34; 5, 75]. Основне завдання таких груп спеціалістів – з'ясувати причини аварій, що сталися. Видається, що такого роду діяльність спеціалістів у жодний спосіб не стосується діяльності правоохоронних органів, оскільки ініціюється службами інших відомств, проводиться без участі слідчого, незалежно від процесуального розслідування і тому не може розглядатись як різновид використання спеціальних знань в кримінальному провадженні. У кримінальному розслідуванні можуть бути використані лише результати таких службових розслідувань, які слідчий у вигляді письмових документів залучає до матеріалів кримінального провадження.

Також виокремлюють як самостійну і таку форму використання спеціальних знань, як «залучення фахівця до вдосконалення і розробки нових науково-технічних засобів і методів виявлення, дослідження, вилучення та закріплення речових доказів» [5, 76]. Це також інша сфера використання спеціальних знань, а саме: науково-дослідна, і аж ніяк не кримінальна процесуальна.

Однак необхідно констатувати, що наведених так званих традиційних форм використання у кримінальному провадженні спеціальних знань не завжди достатньо. Передусім, мова йде про випадки, коли виникає потреба залучення до кримінального провадження спеціалістів, власне, правників. Тобто – виникає потреба у призначенні і проведенні судово-правових експертиз, до яких все частіше звертаються ті чи інші учасники кримінального провадження (найчастіше – адвокати). У процесуальних документах за цих ситуацій озвучують пропозицію дати наукову оцінку висновків раніше проведених у провадженні експертиз або деяких інших зібраних доказів. Проте цей нетрадиційний різновид використання спеціальних знань в літературі, в основному, критикують.

Навіть незважаючи на в цілому усталену доктрину з цієї проблеми, а також на наявність відповідної норми у КПК України, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242) – не все тут однозначно і зрозуміло. А головне те, що слідча і судова практика, незважаючи на офіційне регламентування цього питання, діяла і продовжує діяти індиферентно до теоретичних та законодавчих заборон. Більше того, результати цієї практики завжди сприяли належному вирішенню завдань конкретно взятих кримінальних проваджень. Тим не менш, цей, безумовно, позитивний досвід вирішення таких нетрадиційних

питань не отримував скільки-небудь серйозного наукового обґрунтування. Адже за незначним винятком [8; 9, 22–29; 11] вітчизняна наука – і криміналістична, і процесуальна – вже впродовж багатьох років пов'язана стереотипами в підходах до оцінки сутності спеціальних знань, завдань і меж їх використання слідчим, прокурором і судом для розслідування злочинів, а згодом – встановлення істини у кримінальних справах.

До таких стереотипів передусім виправдано віднести думку про те, що до **спеціальних знань не належать знання у сфері права**. Раніше для підтвердження цього висновку прийнято було посилатися на відому постанову Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», в п. 2 якої зазначено, що судам вказано на неприпустимість призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду (зокрема, щодо вини, неосудності чи недієздатності особи тощо [13, 398–405]. Потрібно визнати, що з цією думкою погоджувалися практично всі науковці. Власне, це положення постанови Пленуму Верховного Суду України підвело підсумок обговоренню питання про сутність спеціальних знань в кримінальному провадженні. Як наслідок, у нині чинному КПК України було поставлено крапку, а саме: у ч. 1 ст. 242 КПК України закріплено пряму заборону проведення у кримінальних провадженнях судових експертиз для з'ясування питань права.

Можна погодитися з тим, що традиційний підхід до оцінки сутності поняття спеціальних знань як будь-яких, окрім знань в сфері права, був певною мірою обґрунтований, і передусім тим, що будь-яка

професійна діяльність для суб'єктів, що її, що здійснюють, «спеціальною» бути не може, оскільки не виходить за межі їх професії. Для професіонала його власна сфера діяльності не є «спеціальною», «специфічною». Такою може визнаватися лише та сфера практичної діяльності або та галузь теоретичних знань, які вимагають професійної підготовки в інших галузях знання або інших сферах практичного застосування цих знань.

Але чи означає сказане, що питання, в яких працівники органів розслідування, прокуратури або суду повинні орієнтуватися на професійному рівні, не можуть в принципі стати предметом вивчення і оцінки з боку обізнаної особи, у тому числі незалежного експерта? Поширювати на конкретного слідчого, прокурора, суддю обов'язок бути цілком компетентним у всіх питаннях усіх відомих на сьогодні галузей і підгалузей права, обізнаність яких може бути потрібною в ході розслідування і розгляду кримінальних справ, означало б поставити слідчого, суддю в дуже скрутне, якщо не сказати безвихідне, становище, коли «знати право вони зобов'язані», але реально засвоїти ці знання в потрібному для прийняття кваліфікованих і відповідальних рішень обсязі виявляється неможливим. Видається, що вже тривалий час і, особливо, в сучасних умовах з'явилися достатні підстави для критичної оцінки і згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України, і зовсім недавно прийнятого КПК України. Як нам видається, цілком зрозуміло, що в тій великій кількості нормативних актів, прийнятих за останні роки, які необхідно знати під час розслідування нових видів кримінальних правопорушень і якими доводиться керуватися слідчим, прокурорам, адвокатам, суддям у своїй роботі, жоден юрист професійно в необхідному обсязі орієнтуватися не в стані. Не можна кваліфіковано розслідувати податкові злочини без знання податкового права;

що здійснюються у сфері підприємництва і банківської діяльності, – не маючи достатньої підготовки в сфері цивільного, фінансового і банківського права; злочини у сфері високих технологій – не будучи обізнаним у питаннях правового забезпечення інформаційної безпеки, і т. д. Не кажучи вже про те, що у кримінальних провадженнях, пов'язаних з майновими злочинами, зазвичай заявляються цивільні позови, вимоги за якими можуть виявитися не менш різноманітними, ніж ті, що розглядаються в цивільному або господарському судочинстві.

Незважаючи на законодавчу заборону, все ж необхідно зазначити, що і кримінальне, і кримінальне процесуальне право – це не лише система норм, застосування яких, спричиняючи відповідні юридичні наслідки, є винятково компетенцією органів розслідування, прокуратури і суду. Погодьмось – це і сфера використання напрацювань окремих спеціальних юридичних наук. Тому видається, що виконаний на рівні експертизи фахівцями в галузі правової науки теоретико-прикладний аналіз встановлених в ході розслідування або судового розгляду обставин кримінального правопорушення (злочину), висновки якої даватимуть основу пріоритету того або іншого варіанту вирішення проблеми кримінально-правової кваліфікації скоєного або варіанту ухвалення процесуального рішення, не суперечитиме нормативним правилам призначення і проведення судових правових експертиз у кримінальному провадженні.

Ця ідея вже висловлювалася частково в літературі, але, на жаль, залишилася без належної реакції. Зокрема, ще за радянських часів було запропоновано, щоб аналіз зібраних доказів і кваліфікації злочинів вирішувати з використанням ЕОМ, оформляючи результати «висновком оператора, який суд і інші учасники процесу оцінюють з урахуванням усіх матеріалів

справи» [7, 9]. А це – не що інше як, висловлюючись усучаснено, різновид правової експертизи ходу і результатів досудового розслідування у кримінальних провадженнях.

Ведучи мову про судову правову експертизу, важливо розрізняти судові експертизи в традиційному їх розумінні – як експертизи, що встановлюють нові факти а, отже, є джерелом доказів, і наукові консультативні експертизи, що носять оцінний характер. Жодних ризиків вторгнення в сферу виключної компетенції слідчого, прокурора або суду такий підхід не породжує. Навіть висновки за наслідками традиційних судових експертиз, які законом належать до джерел доказів, для суду, як це визначено п. 3 згаданої вище постанови Пленуму від 30 травня 1997 р., не мають наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягають перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності. За цими ж критеріями повинні оцінюватися і результати судової правової експертизи.

У вирішенні питання про судову правову експертизу, що проводиться у рамках кримінального провадження, доречно було б, як приклад, звернутись до аналізу роботи Конституційного Суду України, склад якого, вочевидь, ніхто не може запідозрити в професійній некомпетентності. На противагу загальним судам, втім числі тим, що розглядають кримінальні справи, Конституційний Суд України згідно зі своїми повноваженнями, передбаченими ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» [12], у переважній більшості випадків вирішує саме питання права. Адже перевірка конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів

України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених відповідними статтями Конституції України, а також офіційне тлумачення Конституції та законів України та перевірка відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам конституційного законодавства України – це не що інше як вирішення питань права.

Як і всі судді в Україні, судді Конституційного Суду України при здійсненні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції та законам України. Вони приймають рішення і дають висновки в умовах, що виключають сторонню дію на свободу їх волевиявлення (ст.ст. 4, 27 Закону).

Разом з тим, під час розгляду Конституційним Судом питань права, що відбувається за умови незалежності суддів, яка не припускає, в принципі, жодних сторонніх впливів чи вказівок, все ж ст. 54 Закону закріплено норму, згідно з якою колегія суддів Конституційного Суду України для забезпечення повноти розгляду справи Конституційним Судом України під час підготовки справи, як і Конституційний Суд України в процесі провадження у справі, мають право призначати експертизу в справі і вирішувати питання щодо залучення до участі в конституційному провадженні експертів.

Іншими словами, експерти в Конституційному Суді піддають аналізу ті самі питання, які належить в остаточному вигляді вирішити цьому суду. У той же час, в цих діях Конституційного Суду

України ніхто, чомусь, не вбачає факт використання правових знань як різновиду спеціальних. Ніхто також не вбачає в цьому вторгнення в сферу компетенції суду, попри те, що підстав для подібних звинувачень на перший погляд більш ніж достатньо (якщо, звичайно, керуватися логікою міркувань про недопустимість постановки в кримінальному провадженні перед експертами правових питань). Саме тому було б правильніше з урахуванням потреб сьогодення розглядати і вимоги ч. 1 ст. 242 КПК України і п. 2 відомої постанови Пленуму Верховного Суду України в контексті існування категоричної заборони постановки юридичних питань лише перед судовими експертами, що не є фахівцями в сфері права. Тим більше, не має, як видається, жодних підстав відмовляти слідчому, прокуророві, суду в праві (враховуючи аналогічне право суддів Конституційного Суду України, які, в принципі, не повинні б бути менш фаховими у питаннях права і правової науки) звертатися до спеціалістів різних галузей правової науки для отримання наукових консультацій із різноманітних питань тих чи інших галузей права або ж питань правозастосування. Важливо лише, щоб такі звернення для відповідних суб'єктів процесуальних правовідносин мали юридичні наслідки, а саме обов'язок обізнаної особи відповідати на поставлені запитання. Така форма звернення по допомогу до більш досвідчених працівників правоохоронної сфери або ж науковців-юристів для отримання

консультацій добре відома практиці, хоча й не врегульована законом [11].

Справді, і про це більш ніж переконливо пише О. О. Ексархопуло, що на практиці часто виникає потреба в залучення відповідно обізнаних осіб і для вирішення питань, які входять в компетенції суб'єкта пошуково-пізнавальної діяльності. Прикладом цьому може бути звернення оперативно-слідчих працівників у конкретних провадженнях про надання їм допомоги з боку ветеранів розшуку і слідства, які мають багатий досвід виявлення і розслідування злочинів. Необхідні консультації, поради, рекомендації практикам можуть дати і науковці – фахівці в сфері кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової медицини, психології, психіатрії [17, 23–28].

Як видається, нічого крім користі правове закріплення таких форм використання спеціальних знань в кримінальному провадженні принести не може. І не доречно, вочевидь, посилатися на вторгнення у виняткову компетенцію слідства, прокурора, суду як на підставу відмови від визнання правомірності призначення судово-правової експертизи, оскільки отримання кваліфікованої допомоги нікому це ще не зашкодило (крім, можливо, недобросовісних працівників, які побоюються, що їх некомпетентність навіть в тих питаннях, в яких вони зобов'язані орієнтуватись на професійному рівні, стане предметом гласного обговорення).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Васильєва-Шаламова Ж. В.* Застосування спеціальних знань в цивільному процесі / *Ж. В. Васильєва-Шаламова* // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–25 квіт. 2008 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, юрид. ф-т. – К., 2008. – С. 73–74.

2. *Гольдман А. М.* Правовые основания и формы применения специальных познаний в советском уголовном процессе / А. М. Гольдман // Вопросы экспертизы в работе защитника : сб. статей. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – С. 27–44.
3. *Гончаренко В. Г.* Научно-технические средства в следственной практике / В. Г. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1984. – 152 с.
4. *Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про доповнення частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (щодо визначення поняття спеціальні знання)»* (реєстр. № 3679 від 22 листопада 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/9EA97D40E7A6736AC2257C6D00357B9F>
5. *Зуев Е. И.* О понятии специальных познаний в уголовном процессе / Е. И. Зуев // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы (материалы научной конференции, декабрь 1969 г.). Вып. 1. – М., 1969. – С. 70–76.
6. *Коваленко В. В.* Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія / В. В. Коваленко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 208 с.
7. *Кокорев А. Д.* Процессуальные проблемы использования достижений научно-технического прогресса в уголовном судопроизводстве / А. Д. Кокорев // Вопросы уголовного процесса : межвузовский сборник : Вып. 1. – Саратов : Из-во Саратовского ун-та., 1977. – С. 3–16.
8. *Легких К. В.* Загальнонаукові та процесуальні питання проведення судової правової експертизи в судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. В. Легких. – К., 2009. – 22 с.
9. *Легких К. В.* Питання призначення судових правових експертиз у кримінальному судочинстві України / К. В. Легких // Адвокат. – 2008. – № 8. – С. 22–29.
10. *Махов В. Н.* Теория и практика использования знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : автореф. дис. .... д-ра юрид. наук / В. Н. Махов. – М., 1993. – 58 с.
11. *Навроцький В. О.* Правова експертиза у кримінальних справах [Електронний ресурс] / В. О. Навроцький. – Режим доступу : http://uba.ua/documents/doc/v_navrotskyi_speech.pdf
12. *Про Конституційний Суд України* : Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 03.12.1996. – 1996 р., № 49, ст. 272.
13. *Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах* : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» зі змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998 р. № 15 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Харків : Одиссей, 2003. – 432 с.
14. *Соколовский З. М.* Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинной связи явлений : автореф. дис. .... д-ра юрид. наук / З. М. Соколовский. – Харьков, 1968. – 38 с.
15. *Шиканов В. И.* Проблема использования специальных знаний и научно-технических новшеств в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. И. Шиканов. – М., 1980. – 32 с.

16. *Що таке «спеціальні знання» в КПК? Єдина служба правової допомоги [Електронний ресурс].* – Режим доступу : http://3222.ua/pro_slujbu.html

17. *Эксархопуло А. А.* Специальные познания в уголовном процессе и их нетрадиционные формы / А. А. Эксархопуло // Вестник криминалистики / [отв. ред. А. Г. Филиппов] : Вып. 2. – М. : Спарк, 2001. – С. 23–28.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

THE SEPARATE ISSUES OF NATURE AND THE FORMS OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS APPLICATION

Kobutysh I. I.

Abstract: The article is concerned with considerations regarding the definition of “special knowledge”, gaps and other problems of legislative regulation of special knowledge in criminal proceedings application, admissibility of legal expertise in this proceedings as well as the application of other non-traditional forms.

As you know, the new Criminal procedure code of Ukraine does not contain a provision that defines a notion of “special knowledge” which would characterize a specialist. The lack of definition of “special knowledge” leads to ambiguous interpretation of this term both in scientific, and law-enforcement aspects. It seems that this concept is be uniform for all procedural codes and do not require different understanding for each process. The following definition reveals the essence of special knowledge the most fully: special knowledge is a set of professional knowledge, skills and abilities that was obtained during special education and/or work experience, meets the modern development of a field of law-enforcement, science, engineering, arts and crafts, and is sufficient for the relevant subjects of competent (qualified) issue decision that are on a special interest by the bodies of investigation or court in a certain proceedings (case).

We agree with the authors that permit the application of special knowledge, in particular in the practice of investigation, both in procedural and non-procedural forms. Actually, it is non-procedural form of the application special knowledge in criminal proceedings give rise to considerable difficulties, because, as you know, they are outside of the criminal procedural regulation. It is first and foremost about the kind advice of specialists.

It is necessary to point out that the so-called traditional forms of special knowledge in criminal proceedings application is not always enough. First of all, we are talking about cases when there is a need to engage in criminal proceedings specialists, in fact, lawyers. It means that there is a need for the appointment and conduct the number of forensic legal expertise, which is increasingly turning those or other participants in criminal proceedings (often lawyers). There seems to be nothing but good of legal recognition of this form does not may lead. It is not applicable, obviously, to refer to the invasion of the exclusive competence of the bodies of investigation, the prosecutor, court as grounds of refusal to recognize the legitimacy of the appointment of forensic legal expertise as receiving skilled aid would not hurt anyone else (except, perhaps, unfair workers, who fear that their incompetence even in those matters in which they have to rely on a professional level, will be the subject of public discussion).

Keywords: the special knowledge, forms of the special knowledge application, criminal proceedings, legal expertise.

**ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СУЩНОСТИ И ФОРМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Когутич И. И.

Резюме: В статье изложены рассуждения относительно определения понятия «специальные знания», пробелов, других проблем законодательного урегулирования использования специальных знаний в уголовном производстве, допустимости проведения в этом производстве правовой экспертизы, а также применение других нетрадиционных форм.

Ключевые слова: специальные знания, формы использования специальных знаний, уголовное производство, правовая экспертиза.